

Sylwia Kwaśniewska

 <https://orcid.org/0000-0003-2893-8239>

Stéphane Beaud i Michel Pialoux: *Powrót do kwestii robotniczej*

Abstract: The review article discusses the book *Returning to the labour issue* by Stéphane Beaud and Michel Pialoux. The research conducted at the Peugeot factory in Sochaux-Montbéliard shows changes in the local labour market, which can be related to the contemporary challenges employees face in Poland. Precarization, technological progress, the disintegration of the working class, the clash of media narratives with society's perception of professions, and the fear of job loss due to advancing automation. *Returning to the labour issue* is a book that allows us to observe the recurrence of some problems in the labour market and shows what mistakes we can avoid.

Key words: work sociology, labor market, automation, technological progress, precariat, social classes

Powrót do kwestii robotniczej to obszerna i wyczerpująca monografia, napisana przez Stéphane'a Beaud oraz Michela Pialoux, którzy przeprowadzili badania empiryczne we francuskiej fabryce Peugeota. Materiał zebrano w latach 80. i 90. XX wieku, jednak mimo upływu czasu wnioski są wciąż aktualne i dają dobre podstawy do dalszej analizy kwestii robotniczej, a także przemian na rynku pracy. Książka została przetłumaczona przez Katarzynę Marczewską, wydana przez Oficynę Naukową w 2022 roku, składa się z 510 stron i jest częścią serii *Mutacje kapitalizmu* (Beaud, Pialoux, 2022). Znajdziemy w niej fragmenty wywiadów z pracownikami fabryki Peugeota, dzięki którym dowiadujemy się, jak wygląda ich praca, edukacja i życie codzienne. Możemy zapoznać się również z metodologią oraz ramami teoretycznymi określonymi przez autorów. *Powrót do kwestii robotniczej* ukazuje funkcjonowanie ówczesnego rynku pracy we Francji, przemiany wewnątrz branży motoryzacyjnej, przeobrażenia charakterystyczne dla klasy robotniczej i konsekwencje wprowadzenia do fabryk nowych modeli zarządzania (powstałych m.in. w Japonii). Autorzy monografii podczas zbierania

materiału terenowego wychodzą poza fabrykę Peugeot w Sochaux — stają się częścią badanej społeczności, rozmawiają z pracownikami w ich domach oraz odwiedzają okoliczną szkołę. Dzięki uzyskanym w ten sposób informacjom pokazują czytelnikom i czytelniczkom sieć połączeń oraz zależności, bezpośrednio oddziałujących na życie lokalnej społeczności, w której część mieszkańców była pracownikami branży automotive.

Niniejszy artykuł, którego centrum stanowi książka *Powrót do kwestii robotniczej*, rozpoczynam opisem warstwy metodologicznej zaprezentowanej w monografii przez badaczy. Następnie skupiam się na zagadnieniach bliskich Beaud oraz Pialoux, które mimo upływu czasu nadal są żywo komentowane przez socjolożki i socjologów pracy. Opracowanie zawiera także wątek lokalny, odnoszący się do branży automotive na Śląsku. W jego dalszej części omawiam kwestie poruszane przez Beaud i Pialoux, które korespondują z aktualnymi problemami późnego kapitalizmu oraz zmianami globalnymi. W dobie dynamicznego rozwoju technologii za zasadne uznałam także podjęcie tematu wyzwań towarzyszących temu zagadnieniu. W swoich badaniach Beaud i Pialoux uwzględnili dylematy związane z automatyzacją pracy, które są wciąż aktualne. Końcowa część artykułu koncentruje się na problemach i przemianach edukacyjnych, które były codziennością francuskich rodzin w trakcie prowadzonych przez uczonych analiz. Zagadnienia odnoszące się do kształcenia korespondują z trudnościami, które są tożsame dla polskiej edukacji; ten wątek także zostaje pokrótce omówiony.

Metodologia, która inspirowa

Założenia metodologiczne przyjęte przez autorów *Powrotu do kwestii robotniczej* dla współczesnych badaczy mogą wydawać się idealistyczne albo wręcz nierealne. Jako doktorantka widzę w opisie warstwy metodologicznej pasję i wiarę w projekt, który zrealizowali uczeni. Oprócz dokładnego zaprezentowania metod i technik badawczych, a także określenia analizowanej grupy, Beaud i Pialoux od początku zaznaczali, że zdają sobie sprawę z trudności, na jakie są narażone osoby chcące wejść w zupełnie obce środowisko dobrze zintegrowanej społeczności. Przedstawili również najważniejsze czynniki, które wpłynęły na ostateczny kształt badań. Ich rozpoczęcie przypadło na rok 1983, kiedy pozycja klasy robotniczej we Francji ulegała licznym przemianom. Decyzja, by zrealizować badania terenowe, zaprowadziła autorów do fabryki Peugeot, domów respondentów oraz szkół ich dzieci. Czas trwania badań pozwolił uczonym zaobserwować drogi, jakimi podążali robotnicy, ale też zmiany pokoleniowe na rynku pracy i tendencje kształtujące podejście do edukacji. Jak wskazali sami autorzy, długofalowość przedsięwzięcia uczyniła je komparatywnym. Oprócz wywiadów etnograficznych Beaud i Pialoux przeprowadzali obserwację uczestniczącą, jedną z cech ich badań była triangulacja, która pozwoliła uchwycić wielowarstwowość analizowanych zagadnień i sformu-

łować wyczerpujące wnioski. O dobrym przygotowaniu do badań świadczy także zamieszczona pod koniec książki tablica chronologiczna, która pokazuje czytelnikom, w jaki sposób odbywała się transformacja grup robotniczych z fabryki od 1880 do 1994 roku.

Część metodologiczna nie tylko potwierdza wiarygodność badań, ale ze względu na swoją przejrzystą formę może stanowić inspirację dla młodych uczonych. Podejście do analiz Beaud i Pialoux to jakość przez wielkie „J”, gdzie na pierwszym miejscu widzimy pasję i chęć zgromadzenia jak najlepszego materiału badawczego, nawet jeśli wymaga to wielu lat pracy. Czy dzisiaj projektowanie badań z nastawieniem na dogłębne analizy bez presji czasowej jest jeszcze możliwe? Pozostawiam to pytanie bez odpowiedzi, niech jednak podejście przywoływanych francuskich uczonych będzie inspiracją dla młodych badaczy, niezależnie od systemowych trudności.

Kiedy czas działa na korzyść badaczy

Dzięki długoletniemu wysiłkowi podjętemu przez autorów *Powrotu do kwestii robotniczej*, by zgromadzić materiał badawczy, czytelnicy i czytelniczki mają okazję zapoznać się zarówno z kwestią klasowości pracowników Peugeotota, jak i z wątkami związanymi z całą trajektorią życia jednostki. Czytając wywiady przeprowadzone przez Beaud i Pialoux, poznamy szereg ról społecznych pełnionych przez pracowników fabryki. Dzięki temu możemy zaznajomić się z zagadnieniami dotyczącymi oddziaływania kapitału społecznego na życie codzienne robotników, zrozumieć podstawy ich habitusu, określić sieci połączeń społecznych, wychwycić struktury funkcjonowania fabryki, ale też przemiany zachodzące w kontekście pokoleń. Istotną rolę odgrywa również technologia, której wpływ na robotników jest obserwowalny, a obawy z nią związane towarzyszą respondentom udzielającym wywiadów od samego początku.

Powrót do kwestii robotniczej wyróżnia wielowątkowość, lecz także podobieństwo do naszego rynku automotive, który rozwija się coraz prężniej m.in. na Śląsku (*Śląskie — siła przyciągania...*, 2022). Dla każdego przedstawiciela nauk społecznych jest to sposobność do podjęcia refleksji i analiz, które mogą prowadzić do zrealizowania analogicznych badań w polskich warunkach. Dzięki polecanej pozycji każdy, kto zainspiruje się opisaną historią pracowników fabryki Peugeotota, będzie mógł odnaleźć najważniejsze dla siebie wątki bez wpadania w pułapkę generalizacji i uproszczeń. To właśnie te kwestie są realnym zagrożeniem przy mniej obszernych opracowaniach, skupiających się niekiedy wokół szczegółowych subdyscyplin socjologii.

Cenna pozycja dla badaczy o różnych orientacjach

Omawiana monografia wpisuje się w coraz szerzej analizowane zagadnienia z zakresu socjologii pracy. Wiele wątków uchwyconych przez autorów zyskuje na aktualności, gdy zestawimy je z sytuacją Polski, która jako kraj z byłego bloku wschodniego zmagają się z problemami przepracowanymi przez państwa zachodnie w poprzednich dekadach.

Powrót do kwestii robotniczej to także ważna pozycja naukowa dla badaczy zainteresowanych sytuacją Śląska, gdzie branża automotive jest jedną z wiodących i stanowi dużą część gospodarki lokalnej. Niektóre problemy sygnalizowane w monografii przez francuskich uczonych mogą mieć przełożenie na obecną sytuację branży motoryzacyjnej w Polsce. Jak wskazują statystyki, w 2022 roku w naszym kraju wyprodukowano o 10,1% więcej samochodów niż w roku poprzednim, co oznacza, że wytworzono 483,8 tys. pojazdów (*Raport kwartalny...*, 2023).

Naukowcy zajmujący się rynkiem pracy dzięki *Powrotowi do kwestii robotniczej* z łatwością rozpoznają aktualne trendy oraz tendencje, które były obecne już w czasach badań Beaud i Pialoux. Książka pozwoli wyodrębnić zarówno różnice, jak i punkty wspólne pomiędzy rynkiem francuskim a polskim. Pomoże też rozpoznać wciąż ważne problemy, obecne mimo upływu kilku dekad od transformacji ustrojowej. Monografia może być także dobrym uzupełnieniem prac teoretycznych współczesnych uczonych, takich jak Guy Standing, który w swojej książce *Prekariat. Nowa niebezpieczna klasa* opisuje problemy biednych pracujących oraz kwestie utraty motywacji wśród zatrudnionych i zmian charakterystycznych dla gospodarki, gdzie degradacja zawodów związanych z pracą fizyczną jest niekwestionowana (Standing, 2014). Badania Beaud i Pialoux są wcześniejsze niż analizy Standinga, jednak pokazują szereg problemów pracowników opisywanych dzisiaj w wielu cenionych publikacjach.

Powrót do kwestii pracy fizycznej

W czasach postępującej globalizacji i zmian w obszarze rynku temat robotników fabryk, ich tożsamości, a także miejsca zajmowanego przez nich w społeczeństwie ustąpił innym zagadnieniom, które rzadko stawiają w centrum szeregowych pracowników. Większość współczesnych badań przebijających się do szerszej publiczności częściej skupia się na menadżerach lub osobach zatrudnionych w biurach. *Powrót do kwestii robotniczej* przypomina o sprawach, które mogą być punktem wyjściowym nowych analiz w świecie pogłębiającej się prekaryzacji i niepewności zatrudnienia. Wiele wątków poruszonych przez badaczy wymaga obecnie wzo-

wienia oraz osadzenia w realiach późnego kapitalizmu. Jest to wyjątkowo istotne zadanie dla socjologii pracy oraz organizacji.

Praca fizyczna w dominującej narracji neoliberalnej jest traktowana dwojako. Często staje się niewidzialna lub jest przedstawiana w kategoriach zajęcia tymczasowego, a nawet degradacji społecznej, bądź konieczności. Beaud i Pialoux w swojej monografii skrupulatnie kreślą wyczerpujący obraz francuskiej klasy robotniczej, która ze względu na przemiany globalizacyjne straciła ugruntowaną pozycję. To udokumentowana historia, która zawiera również szereg wątków uniwersalnych, przystających do współczesnych problemów młodych ludzi spoza klasy średniej poszukujących swojego miejsca na rynku pracy.

Od czasów pierwszych rozmów z pracownikami Peugeotota zmienił się styl pracy i podejście do kwestii związanych z funkcjonowaniem zatrudnionych w fabryce, ich praca uległa prawie całkowitej prekaryzacji. Dzisiaj według narracji medialnych i politycznych mało kto traktuje pracę w fabryce jako część swojej tożsamości, nadającej świadomość klasową oraz społeczną. Mimo wielu różnic, które cechują współczesne społeczeństwo zglobalizowane, badania Beaud oraz Pialoux pod wieloma względami zaskakują swoją aktualnością. Tak samo jak we Francji lat 80. i 90. XX wieku, również w Polsce dominuje obecnie narracja neoliberalna, która przyczynia się do powstawania klasowego wstydu i wartościowania zawodów, uzależnionego od prestiżu wyrażonego w gratyfikacji finansowej, bez zważania na przydatność wykonywanej pracy w odniesieniu do potrzeb społecznych. Potwierdzają to m.in. decyzje w sektorze szkolnictwa, a dokładniej reforma, która weszła w życie wraz z 2019 rokiem (Ministerstwo Edukacji Narodowej, 2023). Powstały wtedy szkoły branżowe I i II stopnia, zastępujące szkoły zawodowe. Zmiana jest widoczna już na poziomie języka — zniknęło bezpośrednie skojarzenie z zawodem. Szkoły branżowe II stopnia przedłużają okres edukacji i mogą kończyć się przystąpieniem do egzaminu maturalnego. Jest to modyfikacja analogiczna do opisywanej przez badaczy w *Powrocie do kwestii robotniczej*, którzy krok po kroku pokazują rozpad świadomości klasowej pracowników fabryki Peugeotota i zmiany, zachodzące w myśleniu młodych pokoleń pod wpływem obietnic związanych z działaniami Francji podejmowanymi na polu edukacyjnym.

Uniwersalność wyzwań towarzyszących rozwojowi technologii

W obszernych fragmentach wywiadów z pracownikami fabryki Peugeotota przemiany związane z technologią i podejściem do pracy najłatwiej zauważyć na przestrzeni pokoleń. Przedstawiciele starszej generacji byli przywiązani do znanych rozwiązań i przepisów, a zmiany zachodzące na przestrzeni lat traktowali w kategoriach ograniczania swobód i wolności. Częściowo była to słuszna intuicja,

nowe standardy pracy przyczyniały się bowiem do rozpadu więzi pomiędzy pracownikami lub utrudniania działalności związkowej. Niektóre jednak normy mimo wszystko muszą się zmieniać i są to zmiany pozytywne, ale początkowo także budziły sprzeciw wśród zatrudnionych. Zakaz palenia papierosów przy taśmie produkcyjnej jest dzisiaj traktowany jako jeden ze standardów BHP i raczej nikt nie odważyłby się kwestionować jego zasadności. Jednak wśród respondentów z fabryki Peugeotta zaostrenie przepisów bezpieczeństwa wzbudziło raczej negatywne emocje. Dzięki niuansom pojawiającym się w wielu rozmowach można dostrzec, że sprzeciw wobec zmian nie zawsze jest konsekwencją kalkulacji i analizą własnych interesów. Bywa za to wyrazem buntu, prawdopodobnie podszytym strachem przed tym, co nieznane.

Autorzy monografii uzyskali materiał empiryczny, dzięki któremu możemy poznać obawy robotników przed dominacją technologii i wprowadzaniem nowych rozwiązań usprawniających pracę. Problemy związane z postępem technologicznym odnoszą się do ograniczenia miejsc pracy, ale też do zmian w obrębie relacji pomiędzy pracownikami. Dzisiaj, gdy coraz więcej zawodów — związanych z pracą zarówno umysłową, jak i fizyczną — jest zastępowanych przez roboty i sztuczną inteligencję, zatrudnieni ponownie boją się o swoje pozycje. Czytając *Powrót do kwestii robotniczej*, można odnieść wrażenie, że pomimo wielu przemian w życiu społecznym stare problemy powracają jedynie w odrobinę zmodyfikowanej formie, dostosowanej do nowych warunków. Respondenci Beaud i Pialoux w licznych wywiadach sygnalizują, że postępujące przeobrażenia technologiczne odbierają im miejsca pracy, ale także możliwość awansu. Dzieje się tak ze względu na konieczność nabywania nowych kompetencji do obsługi nowoczesnego sprzętu wspomagającego pracę, co jest poza zasięgiem doświadczonych robotników ze starszą metryką. Rozmowy z nimi pokazują, w jaki sposób szybkość zmian technologicznych wpływa na nastroje wewnątrz fabryki oraz jakie emocje towarzyszą temu procesowi.

Współcześnie, w dobie postępującej automatyzacji, na rynku pracy panują podobne problemy i nastroje. Pandemia COVID-19 przyspieszyła proces zastępowalności pracowników maszynami. Owe zmiany wygenerowały szereg wzmożonych obaw wśród zatrudnionych na stanowiskach, gdzie praca wymaga przede wszystkim mechanicznych i powtarzalnych umiejętności. *Powrót do kwestii robotniczej* to książka, w której widoczna jest namiastka wyzwania związanych z automatyzacją pracy, które towarzyszą teraźniejszości i będą narastały w przyszłości. We Francji negatywne nastroje spowodowane wprowadzeniem innowacyjnych rozwiązań technologicznych miały odzwierciedlenie w zaostreniu się konfliktów społecznych towarzyszących robotnikom. Ograniczenie miejsc pracy przyczyniło się do wzmocnienia tendencji rasistowskich względem imigrantów, którzy również byli zatrudnieni w fabryce. Część robotników postrzegała kolegów z pracy należących do mniejszości etnicznych jako tych, którzy mogą odebrać im pracę. Dzisiaj, znając dobrze błędy z przeszłości i ich konsekwencje, możemy uniknąć podobnych tendencji, a badania Beaud i Pialoux zawarte w recenzowanej książce mogą być w tym pomocne.

Regres świadomości klasowej

Przemiany w myśleniu o roli pochodzenia i pozycji robotników w społeczeństwie doskonale odwzorowują regres świadomości klasowej, który rozpoczął się już w latach 80. XX wieku. Robotnicy starający się o zatrudnienie w czasach powojennych nie tylko mieli zrozumienie dla istotności swojej pozycji, lecz także uznawali ją za ważny element budowania spójnego, dobrze funkcjonującego społeczeństwa. Następne pokolenia sukcesywnie traciły to poczucie, niekiedy sabotując własne otoczenie. Zjawisko odwrócenia się od rodzin pochodzenia w poszukiwaniu alternatywnych, możliwych do zrealizowania stylów życia również stało się domeną młodszych pokoleń, a proces ten jest szczegółowo opisany przez autorów omawianej monografii. Dotyczył on kwestii zarówno edukacyjnych, jak i odnoszących się do działalności związkowej. Początkowo uzwiązkowienie w fabrykach Peugeotota było na wysokim poziomie, który spadał wraz ze wzrostem nowych wzorców edukacyjnych i przemian związanych z organizacją pracy. Młodzież z okolicznej szkoły, która była wysyłana na praktyki zawodowe, miała świadomość, że aktywizm związkowy może skutkować problemami lub dezaprobatą nauczycieli.

Wprowadzenie zasad maksymalnej intensyfikacji pracy, charakterystycznej dla założeń taylorizmu, przyczyniło się do wywołania napięć pomiędzy robotnikami z różnych pokoleń, a także poskutkowało wykonywaniem obowiązków w większej izolacji, czego efektem był rozpad zachowań solidarnościowych. Ucierpiały relacje pomiędzy zatrudnionymi, ale też związki zawodowe. Młodzi pracownicy fabryki nie chcieli wstępować w szeregi związków — proces zniechęcania do takiej formy aktywizmu rozpoczynał się na poziomie edukacji szkolnej. Nauczyciele wysyłający uczniów w ramach praktyk do fabryki Peugeotota wymagali niekiedy usuwania ze sprawozdań i dzienników wzmianek o związkach zawodowych. Jeden z respondentów Beaud i Pialoux twierdził, że ze względu na politykę prowadzoną w fabryce aktywność w strukturach związkowych odebrała mu możliwość awansu.

Sami związkowcy byli początkowo osobami szanowanymi i pilnowali, by doceniano robotników. Młode pokolenie po wejściu do fabryk z przestachem patrzyło na działania związków zawodowych, bojąc się zaangażowania w ich struktury, choćby z uwagi na niestabilność swojej pozycji i zatrudnienia. Związki w Sochaux, jak każde tego typu struktury, miały też swoje problemy. Od samego początku wśród pracowników była widoczna hierarchia determinowana przez wykształcenie zawodowe lub jego brak. Związkowcy bez specjalistycznego wykształcenia nie mieli szans na przebicie się wyżej w strukturach. Polityka związków z czasem stawała się mało atrakcyjna dla młodszych pracowników, którzy mieli poczucie, że związki nie są w stanie zawalczyć skutecznie o ich interesy. Mimo widocznych nierówności pomiędzy robotnikami to głównie cięcia kosztów i zmiana organizacji pracy przyczyniły się do uaktywnienia procesu rozpadu świadomości klasowej.

W Polsce następuje obecnie próba odbudowania struktur związkowych w różnych zakładach, co można zaobserwować na podstawie aktywności związkowców w mediach społecznościowych i informacji przedstawianych w bardziej

tradycyjnych formach. Skala zjawiska nie jest jeszcze zbyt duża, jednak problemy z zachęceniem młodych pokoleń do zaangażowania się w związki zawodowe są podobne do tych, które mieli pracownicy fabryki Peugeotota. Osłabienie polskich związków zawodowych w wielu zakładach pracy także bazuje na strategiach wyeksponowanych przez francuskich uczonych. Jest to wyjątkowo ważny proces, któremu zapewne z zaciekawieniem przyglądają się socjologowie pracy. *Powrót do kwestii robotniczej* pomaga dostrzec w tym zakresie ponadczasowe podobieństwa.

Przemiany edukacyjne i ich bezpośrednie oddziaływanie na fabrykę Peugeotota w Sochaux

Dzięki Beaud i Pialoux mamy okazję prześledzić, jak zmieniło się nie tylko życie w fabryce, lecz także podejście do edukacji. W książce w wyczerpujący sposób została opisana stopniowa utrata szacunku względem uczniów klas zawodowych, których celem było przygotowanie się do pracy fizycznej. Zarówno nauczyciele, jak i sami uczniowie, a także ich rodzice, za formę awansu społecznego zaczęli uznawać wydłużanie czasu nauki. Wprowadziło to znaczące zmiany do stylu życia rodzin robotniczych. Rodziny te nie były wcześniej przyzwyczajone, by dbać o coraz lepsze kształcenie swoich dzieci, nawet jeśli oznaczałoby to wyłącznie zdanie matury. Odpowiednik funkcjonujących do niedawna w Polsce szkół zawodowych był w mniemaniu francuskich rodzin robotniczych wystarczający.

Dbłość o wykształcenie dzieci jest zjawiskiem pozytywnym, jednak *Powrót do kwestii robotniczej* pokazał, że potrzeba zdobywania wiedzy nie była kluczowa dla uczniów i ich rodziców. Motywatorem do wydłużania nauki było podkreślenie swojego statusu i pozycji na drabinie społecznej. We francuskich szkołach niektórzy nauczyciele zawstydzali tych, którzy dawniej kończyli edukację ukierunkowaną wyłącznie na zdobywanie zawodu. Konsekwencją takich praktyk było m.in. odwracanie się młodszego pokolenia od rodziny lub konflikty pomiędzy uczniami, którzy uczęszczali do klas nastawionych na zróżnicowane cele.

Dogłębnie pokazany schemat działania tego typu praktyk odkrywa przed czytelnikami i czytelniczkami działanie systemu kapitalistycznego. W tym systemie myślenie merytokratyczne staje się niezbędnym elementem biografii młodego człowieka, idąc w parze z poczuciem sprawczości, które realnie przekształca się w anomiczne załamanie znajomych wzorców pracy oraz życia rodzinnego. Chęć odróżniania się młodego pokolenia od rodzin robotniczych jest zauważana przez naukowców podczas obserwacji uczestniczącej, a jej obraz dopełniają ponownie wywiady. Badacze zaobserwowali, że uczniowie wstydzi się zakładać robocze uniformy, co było konieczne w trakcie odbywania praktyki. Ze względu na wymagany strój roboczy czuli się gorsi, wygląd podkreślał ich przynależność do klasy robotniczej, od której za wszelką cenę chcieli się oddzielić. Dlatego też

niektórzy uczniowie uciekali się do nieoficjalnych form oporu zorientowanych na noszenie pod kombinezonem koszul lub bluz, które chociaż częściowo były dzięki temu widoczne. Kwestie związane z cechami zewnętrznymi, które określają przynależność klasową, stały się dla uczniów ważne i jak zaobserwowali autorzy monografii, miały być odwzorowaniem nowego stylu życia, uznawanego za lepszy i pozbawiony wstydu.

W swoich badaniach Beaud i Pialoux doszukują się czynników bezpośrednio oddziałujących na sytuację robotników fabryki Peugeot. Wywiady z respondentami pozwalają nam zobaczyć świat fabryki z ich perspektywy, tworząc obraz przemian na polu organizacji w zestawieniu z nawarstwiającymi się czynnikami biograficznymi, które osadzają jednostkę w gąszczu niejednoznacznych sytuacji, typowych dla środowiska pracy. Szybkość przeobrażeń związanych z globalizacją i wprowadzaniem w fabryce Peugeot nowych wzorców pracy poskutkowało stopniowym załamaniem się pozycji klasy robotniczej. Zachowania pracowników, które dawniej były akceptowane i dawały im poczucie kontroli, przestały być pochwalane. Zastąpiły je normy i regulaminy, do których zatrudnieni nie byli wcześniej przyzwyczajeni. Dzięki wywiadam czytelnicy i czytelniczki *Powrotu do kwestii robotniczej* mają okazję przyjrzeć się tym procesom i odnieść je do współczesnego rynku pracy. Dzisiaj, gdy na tym rynku ma miejsce szereg przekształceń związanych z koniecznością dostrzegania potrzeb zatrudnionych w różnym wieku, badania Beaud i Pialoux skłaniają do refleksji, jak można uniknąć starych błędów, dbając o relacje pomiędzy pracownikami oraz ich poziom zadowolenia.

Beaud i Pialoux to badacze, którzy mogą zainspirować socjologów o orientacji aktywistycznej do poszukiwania sposobów na przywrócenie klasie robotniczej szacunku i znaczenia w budowaniu równościowego społeczeństwa, gdzie dążenie do uznania ważności pracy fizycznej staje się kwestią sprawiedliwości społecznej.

Uniwersalność *Powrotu do kwestii robotniczej* przejawia się we wnikliwym dostrzeżeniu niuansów związanych z klasowością, kształtowaniem się relacji międzyludzkich, procesami edukacyjnymi i globalizacją. Jest to pozycja cenna zarówno dla początkujących, jak i doświadczonych uczonych, a jej zgłębienie może skutkować odnalezieniem nowych tropów badawczych w obrębie socjologii pracy, edukacji i codzienności, a także we wszystkich tych subdyscyplinach, w których największe znaczenie mają badania jakościowe.

Bibliografia

- Beaud S., Pialoux M., 2022: *Powrót do kwestii robotniczej*. Przeł. K. Marczevska. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Ministerstwo Edukacji Narodowej, 2023: *Zmiany w kształceniu zawodowym od września 2019 r.* <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/zmiany-w-ksztalceniu-zawodowym-ulotka> [dostęp: 21.04.2023].

- Raport kwartalny KPMG w Polsce i PZPM „Branża motoryzacyjna. Edycja Q1/2023”*.
Opracowanie zbiorowe, 2023. KPMG, PZPM, 6.02.2023. <https://www.pzpm.org.pl/pl/Rynek-motoryzacyjny/Roczniki-i-raporty/Raport-kwartalny-PZPM-i-KPMG-Branza-motoryzacyjna-Edycja-Q1-2023> [dostęp: 14.02.2023].
- Standing G., 2014: *Prekariat. Nowa niebezpieczna klasa*. Przeł. K. Czarnecki, P. Kaczmarek, M. Karolak. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Śląskie — siła przyciągania*. Opracowanie zbiorowe, raport, 2022. Katowice: PWC.